

1930; Scurtu, I., Op. cit., p. 151.

¹⁵ Нашият глас, бр. 1 от 15 януари 1930, Н. Гозалов, – Доволно; бр. 2 от 22 януари 1930, – Кого трябва да изберем в Уездния съвет; бр. 3 от 29 януари 1930, – Български кахъри.

¹⁶ Пак там, бр. 2 от 22 януари 1930, – Наша възра.

¹⁷ Пак там, – Трябва ни просвета.

¹⁸ Пак там, бр. 3 от 29 януари 1930, – Дайте на българите школа.

¹⁹ Пак там, бр. 2, от 22 януари 1930, А. Вершинин, Мы и они.

²⁰ Пак там, Н. Гозалов, – К тревоге в акерманском царанистком лагере.

²¹ Вж. пак там, бр. 1, 2 и 3 от 15, 22 и 29 януари 1930.

²² Пак там, бр. 3 от 29 януари 1930, – К выборам в Уездный совет.

²³ Пак там, – Гласувайте за нашия список № 2; – Българи.

²⁴ Вж. пак там, бр. 3 от 29 януари 1930.

²⁵ Нягулов, Б. Л., Бесарабските българи... 166–167.

²⁶ ЦДИА, ф. 176, оп. 6, а. е. 70, л. 25.

²⁷ В. Слово, София, бр. 2 280 от 20 януари 1930, М. Ив. Маджаров, – Народностните борби в Бесарабия.

²⁸ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 8, л. 5, 6, 7; а. е. 9, л. 41.

²⁹ Arhivele Statului, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 31/1939, f. 33.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ 1941–1944 Г.

ПЕТЪР ТОДОРОВ

В съществуващата научна и научнопопулярна литература са осветлявани редица проблеми от историята на българското население в Бесарабия. Но за нерадостната му участ през 1941–1944 г. липсват специални изследвания — дори в обзорни прегледи се споменава само, че и българите, като останалото бесарабско население, живеят при условията на “диктатурата на Антонеску”¹. Обаче има значителен брой публикации, в които се изясняват доста обстоятелствено — и с фалшификаторски намерения от някои румънски автори — редица проблеми от историята на Бесарабия през посочения период. Заслужава специално да се отбележи фундаменталният труд на Изяслав Левит “Участие фашисткой Румынии в агрессии против СССР”. Кишинев, 1981, който е написан въз основа на обилен и първостепенен по значимост документален материал². Важно значение имат също сборниците: “Советский Придунайский край. 1940–1945 г. г. Документы и материалы”. Одеса, 1970, 405 с. и “Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1940–1945 г. г. Сборник документов и материалов”. Т. I, Кишинев, 1975, 652 с., Т. II, Кишинев, 1976, 657 с. В тях са поместени и труднодостъпни документи на различни румънски фондообразуватели, като Бесарабското губернаторство, префектури /окръжни управления/ и др.

Целта на настоящия доклад е да се осветлят накратко основните аспекти от проблема за положението на българите в Бесарабия през 1941–1944 г., когато след едногодишен съветски режим областта е отново присъединена към Румъния и в нея свирепства фашистският режим на Йон Антонеску³. Използвана е главно българска дипломатическа документация. Особено ценни са докладите на българския пълномощен министър в Букурещ Ст. Петров, който се оказва не само отличен познавач на живота във военновременна Румъния, но и човек с открито изявени демократични възгледи.

* * *

Военните действия на територията на Бесарабия през 1941 г. започват в ранното утро на 22 юни и продължават около един месец. Особено ожесточени и съпроводени с големи разрушения са боевете в направление на Кишинев, в района на гр. Кагул и в Делтата на Дунав. През тези броени дни съветската власт евакуира големи количества промишлено оборудване, земеделски машини, зърнени храни, 180 000 глави добитък и около 300 000 души, между които българи и гагаузи⁴. Макар че в манифеста на крал Михай и Й. Антонеску към армията се твърди, че тя се включва във войната против СССР, за да "освободи своите братя", отношението на румънските власти към населението в Бесарабия и т. нар. Транснистрия /двуречието на Днестър-Буг, поставено временно под румънско управление/, включително към голяма част от молдованите, е открито враждебно⁵.

На 12 юли 1941 г. Й. Антонеску нарежда да се формират военноокупационни органи в завзетите територии от Бесарабия и Буковина. За свой пълномощник по управлението на Бесарабия той назначава ген. Войкулеску, известен с участието си при жестокото потушаване на Татарбунарското въстание от 1924 г. През август 1941 г. са конституирани губернаторствата Бесарабия, Буковина и Транснистрия. На 4 септември с. г. се прокламира анексия на Бесарабия и Буковина, влизането в тях в сила на действащото румънско законодателство и начина на управлението им. Те са губернаторства, поставени под "висша власт" на "пълномощници" на "Кондуктора" /водача, фюрера/ Й. Антонеску, подпомагани от "директори" /министри/. Цялата система на управление, както в Румъния, се изгражда в съответствие с авторитарния принцип за лична отговорност пред висшестоящия началник, а не пред закона. Впрочем, още от 4 септември 1940 г., когато крал Карол II суспендира Конституцията от 1938 г., "законността" се формира на базата на закони-наредби, декрети и директиви на Й. Антонеску и висшия управляващ екип.

Във вътрешната и външнополитическата си дейност кликата на Й. Антонеску изхожда от няколко принципа, които са широко пропагандирани и получават съответен израз в голям брой законодателни актове и заповеди. Тези фундаментални принципи са:

- "национализация" — създаване на етнически прочистена национално-хомогенна държава;
- "колонизация" — геноцид спрямо евреите и циганите, изселване на националномаджинствено население и колонизиране на съответните територии с "етнически" румънци;
- "румънизация" — асимилация, порумънчване на чуждоетническо население;
- "инвентаризация" — уреждане на въпроса за обществените имущества в новозавзетите територии и за имотите на чуждонационалното население в цялата

страна, фактически за ограбването на тези богатства.

За обща координация и контрол на дейностите, свързани с практическото прилагане на тези принципи, се създават: Военно-граждански кабинет за управление и устройство на Бесарабия, Буковина и Транснистрия и Национален център /Дирекция/ за румънизация, колонизация и инвентаризация. В тясно сътрудничество с различни министерства и с администрацията в Бесарабия тези институции извършват широкомащабна дейност, която в стратегическите си цели и прийоми е пряко насочвана от Й. Антонеску.

Хитлеро-фашистките антисемитски и антиславянски теории и действия оказват влияние върху кликата на Й. Антонеску. Но той и приближените му не в Берлин получават първите си уроци. Още от 60-те—70-те години на XIX в. сред румънските управляващи среди се ширят идеи за историческа мисия на Румъния — да бъде клин всред славянските народи, носител на цивилизация и защитник на западноевропейската култура от "източното варварство". Анти-семитизъм пуска корени също от края на XIX в. Амбициите на Й. Антонеску не са само да поправи "грешките" на крал Карол II — имат се предвид главно териториалните "загуби" на "Велика Румъния" през 1940 г.: присъединяването на част от Трансилвания към Унгария, заемането на Бесарабия и Северна Буковина от СССР и възвръщането на Южна Добруджа на България. Настоячиви са усилията му с помощта на Хитлер да възстанови довоенните държавни граници и да разшири Румъния с нови територии в Транснистрия, Галиция, Тимошко и Сръбски Банат — въобще, както се мултиплицира хиляди пъти от пропагандата, от Буг, а дори и от Днепър до Тиса, тъй като "цялото пространство, заето от дакотраките, илирите и скитите", е "историческо пространство" на румънския народ⁶. "Национализацията", "колонизацията", "румънизацията" и "инвентаризацията" на тези земи може да стане естествено само чрез масови репресии и кървави злодеяния, под чиито удари попада и значителна част от румънския народ. Но Й. Антонеску не се притеснява от такива "подробности". На 8 юли 1941 г. на заседание на правителството той философства: "Аз не се вълнувам от това, дали ще влезем в историята като варвари. Римската империя е извършила цяла серия варварски актове по отношение на съвременниците си и въпреки това е била най-величествената политическа формация"⁷.

Тоталният репресивен характер на установения в Бесарабия режим взема много жертви и из българското и гагаузкото население.

Още в хода на завземането на областта започва "почистване от "болшевизма". Като "болшевишки" са преследвани не само членове на компартията и комсомола, но и хиляди други жители на областта, които са били включени в органите на съветската власт, в ръководствата на различни стопански и културно-просветни организации, безземлени и малоземлени селяни, които след национализацията на земята през август 1940 г. получават с право на земе-

ползване надели /в южните райони по 20 ха, а в северните — по 10 ха или по 7 ха/. Жестока е разправата с участниците във формираното нелегално съпротивително движение /напр. на 3 септември 1941 г. са разстреляни пет младежи от с. Суворово, Измаилска област; тримата са българи: Ив. Драгнев, Ив. Кинев и Д. Смоков⁸/. Не са щадени и всички други, които по един или по друг начин изразяват негативно отношение към режима. Твърде често формулата “борба с болшевизма” се използва за разправа с българската интелигенция и с други влиятелни българи и гагаузи⁹.

Нарежданията и насърченията за ограбване и прогонване на нерумънското население събуждат зверски инстинкти у не един румънски “освободител” и “носител на цивилизация”. Съвременниците описват покъртителни факти, чиято достоверност не подлежи на никакви съмнения. Така през 1942 г. Г. Бахчиванджиев, бивш общински чиновник в с. Чулен /Чумлекьо/, Тарутинска околия, пише:

“1. Георги Леу, околийски управител на околия Тарутино, на негови произведения [произнасяни — тук и по-нататък сложените в квадратни скоби пояснителни думи са мои, П. Т.] речи по селата, млогу мъмриши народа, бийши ги [хората], затваряши ги в избити по 4-5 дена, им казва ачи вашо място [на българите] [е] в България, а ние [румънците] [ще се върнем] в Добруджа, ний после войната си га земими. Се тоз господин задига много емение [имане, имот] от българския народ...”

2. Полицейският капитан Вету от същата околия на едно минаване през село [Чулен] би до 60 човека стари и млади, жени и деца до 8 години. Се тоз капитанна едно влизане в една стая намери ино [едно] дете в люлка, той ритна с чизмата [ботуша], детето от люлката падна и той му говори ачи ний за [от] такива деца нямами нужда.

3. Полицаят Филоти Василе от участъка в село Купоран и тий [тези] нечувани жандарми, колко[то] пъти преминат през село, ще дигнат по 20-30 граждани, стари и млади, и ги затварят в участъка, дету ги бият с войнишките си лопатки и ги държат дурде идат от село да ги откупят с пари или разни подаръци; който няма пари го карат от участък на участък до военния съд, който се намираще на 200 кил[ометра] от нас; след разпитването бяха пуснати. От тес чулени [жители на селото]... млогу граждани и [д]нес лежат в пустели с начупени кокали, именно Дерли Т. Степан, Шишков Афанасие, Шишков Георгий и тъй други, а други загинаха кату Бойчев Борис, Анани Карабаджак и супругата му Тудорка.

Се тоз господин задигна разни имоти като патки, свине, брашно, дрехи, мебел, чизми и други работи в гуляму количество и ги присеби дома си. Той на ино [едно] селско събрание заяви, ачи българити са втори след евреите... От учителите Костаки Георги и Ставрат Константин, кои[то] се намират в нащо село, и те на техния ред бият селяните, ограбват имотите им...”¹⁰

В доклад на околийския управител в гр. Килия от 16 септември 1941 г. се

отбелязва, че цялото местно население се състои от национални малцинства и че “броят на неблагонадеждните и опасните е много голям”. Било направено предложение до правителството, “за да не показваме безпомощност пред шпионите и комунистическите елементи”, “да се вземат заложници”, които да бъдат разстреляни при необходимост¹¹. Това предложение вероятно е прието и наложено като обща мярка, тъй като в доклад на българския пълномощен министър в Букурещ Ст. Петров от 23 януари 1943 г., по сведения на Г. Станев от с. Задунаевка, се съобщава: “2. Румънските власти, с цел да тормозят българското население, задигнали от всяко село по десетина по-пъкви хора и ги изпратили в концентрационни лагери. Г-н Станев цитира случаи с лицата Пейчев и Симеонов от неговото село, които се намират 10 месеца в такива лагери и чиито провинения се състояли в това, че са изказали публично желание да се изселят по-скоро в България”¹².

Масовите репресии особено с оглед изпълняването на различни повинности /земеделска работа, строеж на пътища, ангарии, реквизиции, донаторно “военно” обучение и др./ вземат такива размери, че както отбелязва друг бесарабски българин през 1943 г. “Биват времена, когато те [българите] не могат да живеят в селото, а се спасяват по къра и затътените места”¹³. Като изброява много случаи на жестокости, друг съвременник обобщава: “От тези няколко примера се вижда до ко [какво] положение са нашти българи, сякой ина [всяка една] га зимат [румънците я считат] като своеволие или комунизъм и следствие затуй са [в] затворите и телесно наказани ино [едно] от друго по-жестоко. Има случаи, когато на влизане в село на войници или румънски полицаи селяните простому в маса [масово] бягат от село[то] из царевица[та], тръстика[та] или лозя[та] за спасяване”¹⁴. Ужасяващи факти се описват и за начина, по който се провежда въведеното през зимата на 1943–1944 г. предказармено “военно” обучение на младежите-българи¹⁵.

Огромни размери взема *ограбването на имотите и труда на българското и гагаузкото население*. Повсеместен характер имат реквизициите на зърнени храни, брашно, коне, каруци, вълна и др., както и ангариите за пренасяне на ограбено и реквизирано имущество, за строеж на пътища и пр.¹⁶ Многократно са увеличени и данъчните тежести. Особено болезнен характер има заставянето на нерумънското население да обработва безплатно земите на румънските мошнери и арендатори — офицери, чиновници и др. Още през лятото на 1941 г. селяните са заставени да работят по 20 дни на месец, а от 10 юни 1942 г. се въвежда трудова повинност и за лицата от 12 до 20 години¹⁷.

Така Ат. Драгиев изчислява, че само в Тарутинска околия с безплатен труд на българи и гагаузи се обработват около 730 000 дка земя. Той привежда и конкретни примери: капитан Климеску обработва за своя сметка 2000 дка, капитан Жировяну — 60 000 дка, капитан Гросу — 4500 дка, Кириаческу — 20 000 дка, споменатият околийски управител Г. Леу — 3500 дка, Предеску, който

бил келнер в Букурещ — 4000 дка и др.¹⁸

През 1942 г. започва рекрутиране на българи и гагаузи в румънската армия, като са мобилизирани шест набора. По сведения и на българския генерален консул в Галац младежите се изпращат в отдалечени гарнизони в Трансилвания и Банат, а по-възрастните — “за работа по железопътните линии в Транснистрия, главно за прокопаване на тунели, за работа в каменовъглените мини и по строеж на нови шосета в Старото кралство. Мобилизираните работници не получавали никакви дрехи и условията за работа били извънредно тежки...¹⁹ Какъв е броят на тези черноработници едва ли може с точност да се установи, но вероятно става дума за около 8000-9000 души на възраст от 20 до 30 години.²⁰

“Национализацията” на румънската държава се провежда с комплексни мероприятия. През септември 1941 г. по указания на Й. Антонеску въз основа на признаци за “пълноценност” и “благонадеждност” населението на Румъния е категоризирано в три групи: I — румънци и германци, II — арумъни, терци, арменци и др., III — унгарци, руси, българи, гагаузи, украинци и др. Евреите и циганите не са включени понеже подлежат на геноцид²¹. По сведения на околийския управител в с. Тараклия през пролетта на 1943 г. “населението в Бесарабия било разделено на четири категории, както следва: 1/ румъни и молдовани, 2/ гагаузи, 3/ българи, 4/ руси, липовани и пр. Напоследък обаче се получило нареждане българите да бъдат поставени във втора категория, а гагаузите — в трета...”²²

“Това чудовишно деление на гражданите на една страна според произхода им... е изобретение на сегашния /румънски — б. м. П. Т./ ултра-националистически режим” — възмущава се Ст. Петров в доклада си до министър-председателя Б. Филов от 11 май 1942 г. По-нататък Ст. Петров прави предложението, че авторите на това деление едва ли биха могли да определят кои са истинските “етнически” румънци, тъй като през вековете са се кръстосвали много народи и пр.²³

Но Й. Антонеску и сподвижниците му не се вълнуват от такива въпроси. В резултат на няколко чистки, проведени през 1941—1942 г., и в Бесарабия са уволнени всички общински и държавни служители-нерумънци, вкл. българи и гагаузи²⁴. През юни 1943 г. новият губернатор на Бесарабия Ол. Ставрат нарежда чистката да обхване и стопанските предприятия, като включително румънците, които все още не са представили “свидетелство за етнически произход”, представят такива свидетелства, ако не искат да бъдат уволнени и те.²⁵

Съгласно Закона-наредба от 24 февруари 1941 г. без такова свидетелство не се разрешава упражняването на търговия, занаят, свободни професии и др. от нерумънско население с изключение на случаите, когато дадено лице се откаже от националната си принадлежност и се порумънчи. В доклада си от януари 1942 г. Ст. Петров посочва, че на българското градско население “се отнема почти всяка възможност да работи за препитанието си”, а на селското население

“се отказва всякакъв достъп до кредитни учреждения, не му се позволява да участва в търгове за добитък, от какъвто има голяма нужда и пр. Косвено то се излага на лишения и от факта, че не се позволява на нерумъни да откриват бакалници, кръчми, аптеки и др. в българските села, а често не се намират румънци, които да желаят да упражняват тия занаяти поселата”²⁶.

Усилията за румънизирание на българското и гагаузкото население са настойчиви и съпроводени с прилагане на драстични мерки. Систематизирането им представя следната ситуация.

— Забранено е на публични места да се говори на друг език освен на румънски. На особено големи гонения са подложени лицата, заловени да говорят на български и на руски език. През февруари 1942 г. префектът на Измаилски окръг настоява от Губернаторството на Бесарабия да се дадат нови нареждания “за наблюдение и вземане на мерки против провинилите се”²⁷. “Имало сцени на побоища по разни гари в Бесарабия над българи, говорещи помежду си на матерния си език” — съобщава българският генерален консул в Галац²⁸. “Забранява се четенето на евангелието на български в българските черкви”²⁹ и т. н.

— Заменяне на наименованията на заведения, училища и пр. с румънски названия³⁰. Засилва се натискът за изменение /заменяне/ на личните и фамилните имена по такъв начин, че да са “с румънски окончания, тъй като в Бесарабия — както се сочи в заповед на Губернаторството — не можели да се търпят вече славянските имена”³¹. Същевременно при анкетите за числеността на бесарабското население много български и гагаузки семейства “се зачислявали като румънци”³². Предприема се съставянето на истории на селата с цел да се “докаже” техния румънски произход³³ и т. н.

— Непосредствено след окупацията на Бесарабия се провеждат акции за събиране и унищожаване на “цялата комунистическа литература и учебници”³⁴. Впоследствие населението е задължено да предаде за унищожаване и всички печатни материали на български език. Предприемат се щателни обиски и в случай на намиране на такива материали се извършват арести и побоища. В доклада си до Б. Филов от 30 март 1943 г. българският генерален консул в Галац съобщава, че българите и гагаузите от с. Кубей, Кахулски окръг, се оплакват — “Много лица, в които били намерени български книги, между които и Библията, били жестоко наругавани и даже изтезавани от полицаите”. А местният български учител и поет Никола Ив. Николов бил арестуван, “тъй като у него намерили няколко стари български книги и негови собствени стихове в ръкопис”³⁵.

— Румънизирани са всички училища. Следвайки традиционната политика на румънските управляващи среди да държат и румънския народ в дълбоко невежество, Й. Антонеску е категоричен: “В Бесарабия и в Буковина училището трябва коренно да се преустрои. Засага не трябва да се открива в тези провинции

нито едно висше учебно заведение... В началното училище момчетата ще се обучават на земеделие, а момичетата — на домакинство”³⁶. Въпреки намаляването на посещаемостта на училищата органите на властта вземат мерки за ограничаване на броя на българските ученици — “7. Строго се забранява продължаването на учобата /учебните занятия/ от ученици-българи; тес /тези/ могли да продължават, kui си минеха /изменят/ българското име на румънско”³⁷ и пр. През ноември 1943 г. българският генерален консул в Галац докладва, “че в с. Чиший, Измаилски окръг, били арестувани и жестоко бити няколко български жители за това, че те искали да изпратят децата си да следват в българските училища в Галац и Браила. Между арестуваните бил и селянина Иван Чоклев, баща на учителя ни в Браила, който бил задържан цели четири дни, бит и изтезаван...”³⁸

Изселническата и колонизационната политика на режима на Й. Антонеску, съчетана с геноцит спрямо евреите и циганите³⁹, съставлява важна част от усилията за “национализация” на Румъния.

Изпълняват се указания и се подготвят планове за имуществено разоряване и насилствено изселване на руското, украинското, гагаузкото и българското бесарабско население. В изказването си на заседанието на правителството на 8 юли 1941 г. Й. Антонеску декларира, че е “за принудително изселване на украинския елемент” и че “Ако е нужно, стреляйте с картечните”⁴⁰. Проблемът с украинското бесарабско население обаче се оказва доста комплициран, понеже т. нар. украински националисти сътрудничат с хитлеристите — тяхната берлинска централа се обявява против даването на Транснистрия на Румъния, търсейки съдействие и от Япония, а някои техни представители пледират дори за персонална уния на Украйна с България⁴¹. През декември 1941 г. Й. Антонеску дава указания част от арумъните, които през 1940 г. като бившо колонизирано население са евакуирани от Южна Добруджа, да бъдат презаселени в Южна Бесарабия, “откъдето гагаузите трябва да бъдат изселани чрез прилагане на различни икономически мерки с оглед прехвърлянето им в Украйна”⁴². Във връзка с това Дирекцията за румънизация изисква от Губернаторството на Бесарабия до един-два месеца да подготви необходимите планове. Това начинание е изпълнено частично — през 1942 г. в Кагулски окръг и в Измаилско са колонизирани 1162 арумънски семейства⁴³. Но през юли 1943 г. с циркулярно писмо на Губернаторството на Бесарабия се съобщава, че по сведения на окръжните управители има села с руско, украинско и гагаузко население, което саботира нареждания на властта — “особено за изпълняване на трудова повинност” — и че Й. Антонеску е наредил тези “инородци” да се интернират в Транснистрия, а имотите им да бъдат секвестрирани в полза на държавата⁴⁴.

Не липсват планове за изселване и на българското бесарабско население. На 6 май 1942 г. Й. Антонеску дава нови указания пред Президиума на Министерския съвет да се проучи основно въпросът за изселване сега на цялото нерумънско

население от Южна Бесарабия, което означава изселване и на повече от 100 000 българи. От последвала кореспонденция по този въпрос е видно, че първоначално съставянето на плана за евакуация на българското население е било възложено на Военно-гражданския кабинет, който от своя страна настоява тази задача да се изпълни от Дирекцията за румънизация и Министерството на външните работи⁴⁵.

Всред самото българско и гагаузко население съществуват противоречиви настроения. Мнозина основателно се страхуват, че при евентуално задължително или доброволно изселване ще претърпят огромни материални загуби. Обаче не са малко и тези, които са готови да изоставят всичко и да поемат тежкия кръст на бежанската неволя⁴⁶.

На многобройните искания за изселване българското правителство обаче не дава ход. Удовлетворени са молбите само на съвсем малък брой лица, за които се приема, че са подложени на гонения “по политически причини” — като “защитници на българската кауза”⁴⁷.

Обратът във военните действия на Източния фронт след битките при Сталинград /Волгоград/ и Курск кара режима на Й. Антонеску да вземе нови мерки за спешно евакуиране в Старото кралство на “всичко, което може, от Транснистрия: храни, добитък, материали, всевъзможни ценности, а също така и част от румънския елемент в тая област”⁴⁸. Настъплението на Червената армия предизвиква — по оценка на българския генерален консул в Галац — “панически страх” и в Бесарабия. В доклада си от 11 ноември 1943 г. той отбелязва: “В Болград и в селата се забелязва една подготовка за бягство /на румънците — б. м. П. Т./ Натоварени каруци се движат непрекъснато към Прут, пренасящи най-разнообразни предмети, а в Измаил румънските чиновници и по-заможните са наели шлепове за пренасяне на покъщнината си /и ограбеното имущество — б. м. П. Т./ към Олтения и Южен Банат”⁴⁹.

Междувременно още от есента на 1941 г. възниква силно движение за масово изселване на българското население от Таврия и Банат⁵⁰. През есента на 1943 г. българското МВнР е уведомено, че около 20 000 българи от Таврия “напускат вече своите краища и се оттеглят към Николаев” на път за България⁵¹.

Естествено е при тази ситуация да се засили движението за изселване и на българското бесарабско, пък и гагаузко, население. Докато в края на септември 1943 г. българският генерален консул в Галац все още допуска, че главна роля имат “преувеличените слухове, разпространявани от агент-провокатори”, в началото на ноември с. г. той вече посочва значението и на “паническото чувство, всяко от самите румъни, които отдавна вече си изпращат семействата и покъщнината на запад”. Той информира за нови многократни искания за изселване, за запитвания на граждани и селяни “дали ще бъдат приети в България в случай на евакуация” и за усилията си да успокоява населението⁵².

В заключение на направеното изложение ще отбележа само три основни извода.

1. Режимът на Й. Антонеску не е просто налагащо се “приспособяване към реалностите”, предизвикано от хегемонията на хитлеристка Германия. Съществува пряка приемственост на цели и средства, провъзгласени за “висш национален интерес” и отстоявани десетилетия от румънските управляващи среди. Тъкмо поради това не е случаен фактът, че стратегическите цели на Й. Антонеску имат подкрепа и от лидерите на румънските “исторически партии”⁵³.

2. През годините на Втората световна война положението на българското и гагаузкото население в Бесарабия се влошава неимоверно много. Не само поради това, че кървавият валяк на войната преминава два пъти през областта. Терористическата, грабителската и румънизаторската политика на Й. Антонеску хвърля в неизмерими лишения, страдания и нещастия хиляди български и гагаузки семейства. И не “агент-провокатори” формират желанието за масово изселване на това население в прародината — една възделена цел. Даже и неуките селяни са разбирали това много по-добре от българския генерален консул в Галац Д. Минчев.

“Прикарани приз толкус изпитни те днес са уверени като никой път, чи за тях под туй слънце няма нийде правда и достоен живот, освен в майката Родина, от дету бяха откъснати и прогонени от други подобни тирани и зверове преди сто години”⁵⁴.

3. Следва да бъде предмет на специално изложение проблемът за отношението на българските правителства и общественост към положението на българското и гагаузкото население в Бесарабия през 1941-1944 г. Тук ще отбележа само това, че анализът на наличната наша и чужда документация ни води до категоричния извод: за разлика от широката българска общественост българските правителствени среди проявяват почти пълен nihilизъм.

БЕЛЕЖКИ

¹ Грек, И. Н. Червенков. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. С., 1993, 202 и сл.

² Левит, И. Цит. съч., — съдържа и много добър историографски анализ. Вж.: 3—45.

³ Йон Антонеску — кадрови офицер, генерал, през август 1941 г. се самопровъзгласява за маршал. Участва в политическия живот вкл. като министър в две правителства. През 1918 г. участва в окупираната на Бесарабия, през 1919 г. командва румънските войски, разгромили т. нар. Унгарска съветска република, и издава книга, проникната от българофобия. След установяването на “кралската диктатура” на Карол II отначало запазва поста си на военен министър, но впоследствие минава в опозиция, обявявайки се против политиката на “игра на два фронта”.

⁴ За мероприятията на съветската власт в Молдовска ССР и в Придунавска Бесарабия повече вж.: История Молдавской ССР. Т. II, Кишинев, 1968, 345—416; История Украинской ССР. Т. II, Киев 1969, 470—481; Бачинский, А. Участие на българи от съветските крайдунавски земи в социалистическото преобразуване /1940—1941/. Векове, 1984, № 5, 16—23; Советский Придунайский край..., 21—178.

⁵ Советский Придунайский край..., с. 180.

⁶ Лебедев, Н. Падение диктатуры Антонеску. М., 1966, с. 109.

⁷ Молдавская ССР и Великой Отечественной войне... с. 35.

⁸ Советский Придунайский край... с. 186.

⁹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 9—10.

¹⁰ Пак там, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 88.

¹¹ Советский Придунайский край... 192—193.

¹² ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1132, л. 14—15.

¹³ Пак там, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 93.

¹⁴ Пак там, л. 92—93.

¹⁵ Пак там, л. 87.

¹⁶ Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, 116—117.

¹⁷ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 90—91. Вж.: и л. 84.

¹⁸ Пак там, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 5. Вж.: пак там, а. е. 1132, л. 102.

¹⁹ Според демографските статистики от цялото мъжко население около 3% е на възраст от 20 до 30 години. При закръглено 300 000 българи и гагаузи това дава около 9000 души.

²⁰ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1139, л. 4; Советския Придунайский край... с. 192, 193; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... с. 35, 37.

²¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 2.

²² Пак там, а. е. 1139, л. 3—6.

²³ Пак там, л. 11; Советский Придунайский край... 193—194; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 109.

²⁴ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 12.

²⁵ Пак там, а. е. 1139, л. 4—5.

²⁶ Пак там, а. е. 1226, л. 4; Советский Придунайский край... с. 194; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне..., Т. II, с. 82.

²⁷ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1132, л. 14—14. Вж.: пак там, а. е. 1226, л. 9—10

²⁸ Пак там, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 88.

²⁹ Пак там, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 9; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 114—115.

³¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 6.

³² Пак там, а. е. 1132, л. 14.

³³ Пак там.

³⁴ Советский Придунайский край... 183—184, 192.

³⁵ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 4. Вж.: пак там, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 83.

³⁶ Цит. по Левит, И. Цит. съч., с. 283.

³⁷ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 87.

³⁸ Пак там, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 16. Българските първоначални училища в Галац и Браила поради ограничителни мерки не функционират пълноценно.

³⁹ Повече вж.: Левит, И. Цит. съч., с. 23, 265—271; ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1128, л. 118; а. е. 1232, л. 37.

⁴⁰ Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 35.

⁴¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1129, л. 32, 35, 39—40, 48.

⁴² Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 96.

⁴³ Левит, И. Цит. съч., с. 282.

⁴⁴ Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 139.

⁴⁵ Пак там, 127—128, 570—571.

⁴⁶ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 2.

⁴⁷ Пак там, л. 19. Вж. и л. 9—10.

⁴⁸ Пак там, а. е. 1132, л. 126.

⁴⁹ Пак там, а. е. 1226, л. 18.

⁵⁰ Пак там, а. е. 1123, л. 1—102; а. е. 1126, л. 15; а. е. 1128, л. 107; а. е. 1129, л. 44—45, 60, 68—69; а. е. 1132, л. 18, 80, 165—167; а. е. 1139, л. 1—6, 18—28, 90—92; ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 11, 39, 79—81, 97, 143; В а с и л е в а, Б. Миграция на население от Украйна в България през 1943—1944 г. Векове, 1986, № 4, 36—40.

⁵¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1132, л. 126.

⁵² Пак там, а. е. 1226, л. 15, 18—19.

⁵³ Повече вж.: Левит, И. Цит. съч., 137—139.

⁵⁴ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 93.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

ОПИТ ЗА СИТУИРАНЕ НА ЕТНОМАЛЦИНСТВЕНИТЕ ОБЩНОСТИ И ГРУПИ В СЪВРЕМЕННА МОЛДОВА

ГЕОРГИ ПАНАЙОТОВ

Съвременното състояние на етномалцинствения проблем в Молдова има не само актуално политическо значение, но представя възможност и за изследователски анализ. В случая е важно да се уточни, че в Молдова, както и в останалите европейски държави няма ясно разграничение между малцинства и етнически групи или общности. През ноември 1990 г. парламентът на република Молдова приема първи вариант на законопроект за националните групи. На парламентарната комисия по правата на човека и международните отношения е препоръчано проектът да бъде доработен¹. Все още не е постигнато единодушие по формулирането на понятията, а оттам и разграничаването на правата между национални малцинства и съответно малцинствени права, етнос и етническа идентичност. Целта, поставена в статията, е да представи една първа разработка на проблематика, която в конкретен план има отношение към съдбата на многочисленото българско население в този регион.

В етнодемографско и геополитическо отношение територията на двуречието на Днестър — Прут съставлява интегрирана общност. Днешното разделение на територията на Бесарабия /с нейните две части — южна и северна/ и Северна Буковина в две различни независими държави — Молдова и Украйна — е последица от присъединяването на тези области към Съветския съюз през 1940 г. Границите на републиките се определят в своеобразен търг между ръководствата на Молдавската и Украинската ССР². В качеството на аргументи се използват етническият състав на населението, територията, а също икономически и стратегически съображения, като например наличието в Украйна на речен флот, пригоден за корабоплаването по река Дунав. Към Украйна преминава Южна Бесарабия, която съставлява по-голямата част от Акерманския и Измаилския